

ΚΩΝΣΤ. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, δρ. Φ.

ΟΙ ΑΡΩΜΟΥΝΟΙ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΕΩΣ ΤΟΝ 11ο ΑΙΩΝΑ

Τὸ Βιζάντιο ὡς κληρονόμος τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι εὐλογοῦν διὰ κληρονόμησε καὶ ὠρισμένα λατινικά στοιχεῖα. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς κατακτῆσεως τῶν περιοχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ἀναποφεύκτως ἄρχισε καὶ ἡ διαδικασία τοῦ ἐκλατινισμοῦ, ποὺ ἦταν σχετικῶς ἐκτεταμένη στὶς χώρες τῆς Βαλκανικῆς, ἐφ' ὅσον αὐτὲς εἶναι γειτονικὲς πρὸς τὴν Ἰταλικὴν Χερσόνησο, ἀλλὰ στὶς ἀνατολικώτερες χώρες ἦταν πολὺ περιορισμένη καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶχε σημαντικὰ ἀποτελέσματα.

Κέντρα ἐκλατινισμοῦ ἦσαν βασικὰ οἱ σκορπισμένες κατὰ περιφέρειες ρωμαϊκὲς ἀποικίαι (coloniae), τὰ στρατόπεδα, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ὑπαλληλία. Παράγοντες τοῦ ἐκλατινισμοῦ ἦταν φυσικὰ οἱ λιγοστοὶ σχετικὰ ἀποικοὶ, σπάνια Ρωμαῖοι ἀλλὰ πάντοτε λατινόφωνοι, οἱ στρατιωτικοί, ἐπίσης σπάνια Ρωμαῖοι ἀλλὰ ὑποχρεωτικὰ λατινόφωνοι, ἔστω κι' ἂν ἐγνώριζαν ἀνεπαρκῶς τὴ γλῶσσα, καὶ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι.

Ἐχει γίνῃ γενικὰ δεκτὸ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς διὰ πρὶν ἀπὸ τὴν κάθοδο τῶν Σλάβων στὶς βορειότερες ἐπαρχίαι τῆς Βαλκανικῆς ἐπικρατοῦσε ἡ λατινικὴ γλῶσσα καὶ νοτιώτερα ἡ ἑλληνικὴ, ὅπως ὀρίζεται μὲ τὴ λεγόμενη γραμμὴ Jireček.¹ Ὁ τσέχος αὐτὸς ἱστορικὸς μὲ βάση τὴν πυκνότητα τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν κυρίως ὄρισε τὶς δύο ἐπικράτειες κατὰ τὴν γραμμὴν ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ Λισσό τῆς Ἀδριατικῆς, στὴ σημερινὴ Β. Ἀλβανία προχωρεῖ ἀνατολικά καὶ περνᾷ ἀνάμεσα στὰ Σκόπια καὶ τοὺς Στόβους, ἔπειτα στρέφεται βορειοανατολικά ἀφήνοντας νότια τὴν Σόφια καὶ βόρεια τὸν Αἴμο καὶ καταλήγει στὸν Δούναβη, πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκβολὲς του. Βορείως αὐτῆς τῆς γραμμῆς εἶναι ἡ λατινικὴ ζώνη, νοτίως εἶναι ἡ ἑλληνικὴ.

Χωρὶς ἀμφισβολία λατινικὲς ἐπιγραφὲς εὐρίσκονται καὶ στὸν καθ' αὐτὸ ἑλληνικὸν χώρον, ἀλλὰ ἐπίσης ἀφθονοὲς ἑλληνικὲς ἐπιγραφὲς εὐρίσκονται καὶ βορείως τῆς γραμμῆς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι διὰ οἱ ἐπιγραφὲς δὲν μποροῦν νὰ δώσουν βέβαιον τεκμήριον γιὰ τὴν λύση τοῦ προβλήματος τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ζωνῶν· διότι πρόκειται κατὰ κανόνα γιὰ διοικητικὲς ἐπιγραφὲς ποὺ εἶναι κατ' ἀνάγκη λατινικὲς καὶ γιὰ ἐπιτάφιας ποὺ εἶναι σὲ μεγάλο μέρος στρατιωτικὲς.

1. C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens Während des Mittelalters* I. Wien 1901, σ. 13 ἔ.

Στην παραμεθόρια εκείνη περιοχή ήταν εγκατεστημένες πολλές λεγεώνες, κι' επειδή τόσο η θρακική όσο και η ΐλλυρική ήταν άγραφες γλώσσες, οι επιγραφές για τους νεκρούς χαράσσονταν από Ρωμαίους στρατιώτες ή ΐταλ-λήλους, φυσικά στη λατινική.

Βέβαια έξ αίτίας τής παρουσίας τόσου στρατού στον χώρο εκείνο πολλοί εντόπιοι, συναλασσόμενοι ποικιλοτρόπως με τους Ρωμαίους, είχαν προσλάβει τή λατινική γλώσσα· άλλ' αυτό δέν εκάλυψε πουθενά ολόκληρους πληθυσμούς.

Τό άποτέλεσμα αύτης τής διαδικασίας ήταν ότι οι Δακιοί, ένα από τά κυριώτερα θρακικά φύλα, έδέχθηκαν πολύ περιορισμένη έκλατινίση, άφού τά ρωμαϊκά στρατεύματα έμειναν εκεί λιγώτερο από 170 χρόνια κι' εκείνη τήν έποχή με τήν άπουσία σχολείων και μέσων μαζικής ενημερώσεως τό διάστημα αυτό ήταν πολύ μικρό για νά προχωρήσει σημαντικά αύτή ή πορεία'. Πάντως οι λίγοι Δακιοί πού είχαν εκλατινισθή έφυγαν νοτίως του Δουναβέως κατά τήν εκκένωση τής Δακίας από τον Ρωμαϊκό στρατό επί Αύρηλιανού (275) λόγω των γοθικών επιθέσεων. Όλοι αύτοι εγκαταστάθηκαν νοτίως του Δουναβέως.

Τά άλλα θρακικά φύλα, οι Μοσοί και οι Βησοί, δέν επηρεάσθηκαν καθόλου από τήν λατινική γλώσσα· αντίθετως μάάλιστα τον 6ο αιώνα μ.Χ. είχαν ξεελληνοσθή σχεδόν στο σύνολό τους.

Οι ΐλλυριοί βέβαια εκλατινίσθηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό, αλλά όχι πλήρως και αύτοι, όπως μαρτυρούν δυό γεγονότα: τό πρώτο ότι νοτίως τής γραμμής Jireček αρκετά ΐλλυρικά μέρη είχαν ξεελληνοσθή, τό δεύτερο ότι βορείως τής γραμμής έμειναν ΐλλυρικά φύλα άνέπαφα αύτά πού με τον καιρό ξεελίχθηκαν στο νεώτερο άλβανικό έθνος.

Πρέπει όμως νά συνέβηκε εκλατινισμός και στα καθ' αύτό έλληνικά έδάφη, και ιδιαιτέρως στα γύρω από τά όρια τής ΐηλείρου, τής Μακεδονίας και τής ΐλλυρίας, όπου κατά τήν αρχαιότητα έυνοούνταν πύκνες ομάδες 'Ατινάντων νομάδων' και κατά τήν βυζαντινή και τήν νεώτερη έποχή εμφανίζονται πολυάριθμες άρωμανικές εγκαταστάσεις.

Άπό τήν έποχή του Άρκαδίου επικράτησε ή σύνταξις δικαστικών αποφάσεων στην έλληνική', μιά εξέλιξις πού γενικεύθηκε για όλο τό δίκαιο τον 6ο αιώνα· στις αρχές του 7ου αιώνα ακόμη και τά λατινικά στρατιωτικά παραγγέλματα αντικαταστάθηκαν κατά μέγα μέρος με έλληνικά. Έτσι δέν ύπήρχε κανένα κέντρο διαδόσεως ή έστω συντηρήσεως του εκλατινισμού. Οι

1. Τό πρόβλημα τής ύπαρξεως ή όχι λατινοφωνών και βορείως του Δουναβέως μετά τό τέλος τής ρωμαϊκής κυριαρχίας είναι άπωθέηστε πολύ δύσκολο. Βλ. Dutschewitz - Μαθηου D., The Vlachs: The Latin speaking population of eastern Europe, Byzantion, 54 (1984), σ. 508-526.

2. Κ. Χρήστου, Άτινάντες οι Βλάχοι τής αρχαίας ΐηλείρου, ΐηλειρωτικό ΐμμερολόγιο, 1987, 91-111 και άνάτυπο

3. Βλ. C. J. 7.45.12 - α. 397.

λατινόφωνοι τῶν πόλεων, ποὺ πάντοτε ἦσαν σὲ μειονότητα, ἀφομοιώθηκαν γρήγορα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας κι' ἔμειναν ἀνεπηρέαστοι μόνο οἱ νομάδες κτηνοτρόφοι ποὺ ἀντέχουν πάντοτε περισσότερο στὶς γλωσσικὲς ἐπιρροές.

Στὶς ἐπόμενες σελίδες θὰ παρουσιάσωμε τὰ βέβαια ἱστορικὰ ἀρχεῖα περὶ τῆς παρουσίας καὶ κινήσεως λατινοφώνων κατοίκων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου στὰ χρόνια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ βαθμιαίου μετασχηματισμοῦ τους σὲ Ἀρωμαθνοὺς ἢ Βλάχους.

Ἐνδείξεις παρουσίας Ἀρωμανικοῦ πληθυσμοῦ

Σαφῆ μαρτυρία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ λατινογλώσσων πληθυσμῶν στὶς δυτικὲς περιοχὲς τῆς κεντρικῆς Βαλκανικῆς κάνει γιὰ πρώτη φορὰ λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ βου αἰώνα ὁ Ἰωάννης Λυδός.

«Νόμος ἀρχαῖος ἦν, πάντα μὲν τὰ ὀπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ παρὰ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ῥήμασιν· οὐ παραβαθέντος, ὡς εἴρηται, τὰ τῆς ἐλαττώσεως προὔβαινε. Τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα, πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἕξ ἀνάγκης διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καὶ περ' Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείστου ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας»⁴.

Ἐδῶ ὁ συγγραφέας ὁμιλεῖ γιὰ καθαρῶς ἑλληνικὲς περιοχὲς, οἱ ὁποῖες εἶχαν ὑποστῆι σημαντικό ἐκλατινισμό. Ἄν καὶ ἡ γνώση τῆς λατινικῆς ὑποχώρησε σταδιακὰ μεταξὺ 4ου καὶ 7ου αἰώνα, ὀπωσδήποτε διατηρήθηκε στοὺς πληθυσμοὺς ἐκείνους ποὺ εἶχαν ἐπηρεασθῆ περισσότερο ἀπὸ τὸν ἐκλατινισμό. Αὐτοὶ οἱ πληθυσμοί, ἑλληνικῆς καταγωγῆς κατὰ τὸν Λυδὸ ἀλλὰ λατινόγλωσσοι, κατοικοῦσαν στὴν Ἠπειρο καὶ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία, ἰδίως στὰ ὄρη τῆς Πίνδου καὶ τὶς γύρω πεδιάδες. Σὲ μιὰ μελέτη μας, ὡς ἕνα παράγοντα αὐτοῦ τοῦ φαινομένου ὑποδείξαμε τὶς πρώιμες σχέσεις τοῦ νομαδικοῦ ἠπειρωτικοῦ φίλου τῶν Ἀτιντάνων μὲ τοὺς Ρωμαίους⁵.

Ἐνα αἰώνα μετὰ τὸν Ἰωάννη Λυδὸ, ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάτης, περιγράφοντας μιὰ ἐκστρατεία τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Ἀβάρων στὴ Θράκη (579-582) ὑπὸ τὸν στρατηγὸ Κομεντιόλο, λέγει ὅτι σὲ κάποια στιγμή τὸ φορτίο ἑνὸς ὑποζυγίου ἐγειρε πρὸς τὸ ἕνα μέρος· τότε ἕνας συνάδελφος ἐφώνησε πρὸς τὸν κάτοχο τοῦ ζώου, ὁ ὁποῖος εἶχε προηγηθῆ, «τῇ ἐπιχωρίῳ γλώσσει, τὸρνα, τὸρνα, φράτρε»⁶.

Πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ διήγησις ἐνέχει μεγάλη σημασία, πράγμα

4. Ἰωάννου Λυδοῦ, «Περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας 3, 68.

5. Κ. Χρήστου, Ἀτιντάνες οἱ Βλάχοι τῆς ἀρχαίας Ἠπείρου, σ. 107-109.

6. Θεοφύλακτου Σιμοκάτη, Ἱστορία, C. de Boor, 99-101. Τὸ ἴδιο ἐπεσόδιον περιγράφει ὁ Θεοφάνης, Χρονογραφία, C. de Boor, 257 ἔ. Ὁ Θεοφάνης λέγει «τῇ πατριῶ φωνῇ».

πού φανερώνεται και από τις συζητήσεις που προεκάλεσε. Και πρώτα πρέπει να προσέξουμε την έννοια της εκφράσεως «ἐπιχώριος γλῶσσα». Ἡ λέξις ἐπιχώριος πού κατ' ἀρχήν σημαίνει τὸ ἐπιτόπιο μὲ τὸν καιρὸ ἔφθασε νὰ σημαίνει τὸ ἐπικρατοῦν στοιχεῖο. Ὁ Γ. Κόλιας σὲ μιὰ σύντομη μελέτη τοῦ⁷ φέρει παραδείγματα ἀπὸ τὸν ἴδιο Σιμοκάττη πού ἐνισχύουν τὴν δευτέρη ἀποψη καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὴ γλῶσσα. Θὰ ἐπισημάνουμε ἓνα ἀπὸ αὐτά, ὅπου λέγεται γιὰ τὸν ταμία, «τοῦτον ἐπιχωρίω οἱ Ῥωμαῖοι φωνῆ ἀποκαλοῦσι κοιαιστορα»⁸. Σαφῶς ἐδῶ ἐπιχώριος σημαίνει τὴν ἐπίσημη, τὴν ἐπικρατοῦσα γλῶσσα.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁμως ὑπάρχουν δύο σημεῖα πού εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς παρουσίας λατινόφωνου πληθυσμοῦ στὴν περιοχὴ. Τὸ ἓνα εἶναι ἡ λέξις «φράτρε» πού συνιστᾷ γλωσσικὸ τύπο ἀρωμονικῶ· ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι βέβαιο, διότι μερικὰ χειρόγραφα τοῦ κειμένου ἀντὶ φράτρε ἔχουν τὸ τυπικὸ λατινικὸ φράτερ καὶ μερικὰ παραλείπουν τελείως τὴν λέξη αὐτή.

Τὸ δεύτερο σημεῖο εἶναι πολὺ ἐνδεικτικώτερο. Ὁ συνάδελφος τοῦ ἡμιονηγοῦ ὅταν εἶδε τὸ φορτίο νὰ γέρνει, ἐφώνηξε πρὸς αὐτόν, «τόρνα, τόρνα», μὲ τὴν ἔννοια ὅτι βατίζει, γέρνει. Ἐπομένως αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ ὁ συνάδελφός του γνώριζαν μιὰ λατινογενῆ γλῶσσα καὶ ἔδιναν στὴ λέξη τὴν ἔννοια «γέρνει». Οἱ ἄλλοι ὁμως στρατιῶτες, πού γνώριζαν τὴ λέξη μόνο ἀπὸ τὰ στρατιωτικὰ παραγγέλματα ἐπῆραν τὴ λέξη μὲ τὴν ἔννοια «ἐπιστρέψατε», ὑποχωρήστε. Καὶ ἡ παρεξήγηση αὐτὴ ὁδήγησε σὲ μιὰ στρατιωτικὴ καταστροφὴ⁹. Ἡ λέξη ιοπα, ἀπὸ τὸ λατινικὸ ιοππο πού προέρχεται ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ τόρνος σημαίνει κατ' ἀρχήν «γυρίζω στὸν τόρνο», «τορνεύω», καὶ μεταφορικῶς «στρέφω, στρέφομαι, γυρίζω»¹⁰.

Ἀπὸ αὐτὰ συνάγεται ὅτι τὸ πλῆθος τῶν στρατιωτῶν, πού δὲν γνώριζε λατινικὰ πέραν τῶν στρατιωτικῶν παραγγεμάτων ἐξέλαβε τὴν κραυγὴ ὡς παράγγελμα ἐπιστροφῆς, ἐνῶ οἱ δύο (τουλάχιστον) ἡμιονηγοὶ μιλοῦσαν αὐτὴν τὴ λατινογενῆ διάλεκτο. Καὶ θὰ θέλαμε ἐδῶ νὰ σημειώσουμε ὅτι, ὅπου συναντοῦμε λατινόφωνους, συνήθως βλέπομε νὰ συνδέωνται μὲ τοὺς ἀγωγιάτες. Ἀγωγιάτες στὴ Θράκη τὸν 6ο αἰῶνα, «ὀδίτες» στὴν Καστοριά τὸν 10ο αἰῶνα, ἀγωγιάτες Βλάχοι στὴν νεώτερη ἐποχὴ μὲ τὸν Ρόβα «πού νύχτα ξεκίνησε γιὰ νὰ πάη στὴ Βλαχιά». Παλαιότερα τὸν 2ο αἰῶνα μ.Χ. ἓνας Ἀτιντάν κάνει ἓνα ἀφιέρωμα στὴν «Ἐκάτην Ὀδίων»¹¹.

7. «Τόρνα, ἐπιχώριος γλῶσσα», Ἐπετ Ἐταιρ Βυζαντ Σπουδῶν, 14 (1938), 295-299.

8. C. de Boog, 39, 12.

9. Ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἀποψη τὸ Στρατηγικὸ τοῦ Μαυρικίου λέγει, «κράζει πάλιν, ιοπα πῖνα, καὶ ἀνθισποστρέφουσιν ὡσανεὶ κατὰ τῶν ἐναντίων», 3, 6.

10. Ἀπὸ αὐτὸ παράγεται τὸ ἀρωμονικὸ τυππο, τὸ ρουμανικὸ ιοπιππο καὶ τὰ ἀντίστοιχα ὄλων τῶν λατινογενῶν γλωσσῶν, ἀκόμη καὶ τὸ ἀγγλικὸ τυππ.

11. Βλ. Μ. Δήμιτσας, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγαμένοις, ἀρ 228. Κ. Χρήστου, Ἀτιντάνες, σ. 107.

Στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐθνογένεση τῶν Ἀρωμόνων

Ἄφ' ὅτου ἐπὶ τῆς βασιλείας Φωκά (602-610) τὸ σύνορο τοῦ Δουνάβεως κατέρρευσε, ἄρχισε ἡ ἐγκατάσταση τῶν Σλάβων στὰ ἐδάφη τῆς αὐτοκρατορίας ποὺ σύντομα μετέβαλε τὴν ἐθνολογικὴ σύνθεση τῆς περιοχῆς. Μετὰ βεβαιότητος μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι μεγάλο μέρος τῶν ρωμαϊκῶν πληθυσμῶν φεύγοντας τὶς ἀβαρο-σλαβικὲς ἐπιδρομὲς κατευθύνθηκε εἴτε πρὸς τὶς Δαλματικὲς ἀκτὲς, ποὺ παρέμειναν ἐπὶ μακρὸν στὰ χέρια τῶν Βυζαντινῶν, εἴτε πρὸς τὸν νότο, ὅπου τὸ Κράτος ἐπίσης κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν κυριαρχία του¹². Εἶναι φανερὸ ὅτι ἀρχικὰ τὸ ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως τῶν σλαβικῶν φύλων δὲν εὐνοοῦσε τὴν συμβίωση μὲ τοὺς ἐντοπίους. Αὐτὸ δείχνει ἡ ἀγριότης τῶν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν, τὶς ὁποῖες περιγράφει ὁ Προκόπιος. Ἡ κατάσταση ἀλλάξε τὸν 7ο αἰώνα. Οἱ σλαβικὲς φυλὲς ποὺ ζοῦσαν ὑπὸ ἀβαρικὴ ἢ βυζαντινὴ κυριαρχία ἦταν βέβαια ἀναγκασμένες νὰ συμπεριφέρονται εἰρηνικὰ πρὸς τοὺς γείτονές τους καὶ αὐτὸ δημιούργησε ἀκόμη καὶ προϋποθέσεις φυλετικῆς ἀναμείξεως (βλ. παρακάτω).

Ἔτσι κι' ἄλλιῶς μόνο μετὰ τὴν ἔλευση τῶν Σλάβων μετατρέπεται ἓνα μέρος τοῦ λατινόγλωσσου πληθυσμοῦ τῆς Βαλκανικῆς στοὺς Ἀρωμόνους τοῦ Μεσαίωνα ἢ Βλάχους ὅπως τοὺς ὀνόμαζαν οἱ γείτονές τους. Κατ' ἀρχὴν βέβαια πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι μεγάλο μέρος ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες ποὺ κατευθύνθηκαν πρὸς τὰ νότια, δηλ. πρὸς τὶς ἑλληνικὲς περιοχὲς ἐξελληνίσθησαν σύντομα, ἰδίως αὐτοὶ ποὺ ἐγκαταστάθηκαν σὲ πόλεις ἢ ὡς ἀγρότες. Ἐνα ἄλλο μέρος παρέμενε στὶς ἐστὶες τοῦ ὑπὸ ξένῃ κυριαρχία. Ἐκεῖνοι ποὺ κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρουν εἶναι οἱ λατινόφωνοι νομάδες κτηνοτρόφοι ποὺ προσπαθώντας νὰ ἀποφύγουν τοὺς ἐπιδρομεῖς μετακινήθηκαν ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὰ νότια γιὰ νὰ βρισκονται πλησιέστερα στὸ Κράτος καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τοὺς ὄρεινους ὄγκους γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ ἐπιδρομεῖς ἀδιαφοροῦσαν. Πιθανώτατα αὐτοὶ οἱ λατινόφωνοι ἤδη πρὶν ἀπὸ τὶς βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς ζοῦσαν ὡς νομάδες ἢ ἡμινομάδες κτηνοτρόφοι¹³ γι' αὐτὸ καὶ ἦσαν κατ' ἐξοχὴν ἱκανοὶ νὰ προσαρμοθοῦν στὶς νέες συνθῆκες, ἂν καὶ ἡ νομαδοποίηση καὶ ἄλλων ἀγροτικῶν πληθυσμῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθῇ.

Αὐτοὶ οἱ λατινόφωνοι παρ' ὅλο ποὺ ἐν μέρει ζοῦσαν πλέον ἐκτὸς τοῦ ἐλέγχου τοῦ Κράτους, συνέχισαν νὰ θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τους Ρωμαίους, ἐξ οὗ καὶ ἡ αὐτονομασία τους (Ἀρωμόνοι), ποὺ σημαίνει καὶ τὴν πρόθεσή

12. Βιβλίον τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἐκδ. P. Lemerle, *Les plus anciens, recueils des Miracles de Saint Démétrius*, Παρίσι 1979 Τ. I-II, 197: «διότι τὰς ὑπ' αὐτὴν πάσας πόλεις καὶ ἐπαρχίας ἐξ αὐτῶν ἀοικήτους γενέσθαι, ταύτην δὲ μόνην (Θεσσαλονικὴν) καθὼς εἴρηται, ἐν μέσῳ αὐτῶν ὑπάρχειν καὶ αὐτὴν ὑποδέχεσθαι πάντας τοὺς ἀποφύγους τῶν ἐκ τοῦ Δανουβίου μερῶν, Παννονίας τε καὶ Δακίας καὶ Δαρδανίας καὶ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τε καὶ πόλεων...».

13. βλ. καὶ Χρήστου, Ἀτιντᾶνες. Γενικώτερα βλ. Stadtmüller, *Geschichte Südosteuropas*, Μόναχο 1950, σ. 97.

τους να διαχωρισθούν, όχι βέβαια από τους Έλληνόφωνους κατοίκους της αυτοκρατορίας που επίσης Ρωμαίοι ονομάζονταν, αλλά από τους Σλάβους και άλλους γείτονές τους. Έδώ πρέπει να τονισθεί ότι η *romanitas* δεν προτυποθετεί αναγκαστικά πλήρη γλωσσικό εκλατινισμό. Και μετά την κατάρρευση της κρατικής κυριαρχίας Ρωμαίος παρέμενε όποιος μέσω της θρησκείας, του πολιτισμού και της κρατικής του συνειδήσεως διαχωριζόταν από τους νεήλυδες. Συγχρόνως υπήρξε βέβαια και μία πολιτιστική υποβάθμιση. Σχετικά απομονωμένοι στις όρεινες περιοχές και ζώντας σαν νομάδες κτηνοτρόφοι, οι Άρωμονοι θα αναγκασθούν αργότερα να δανεισθούν τους όρους της γεωργικής οικονομίας από τους Έλληνόφωνους και τους Σλάβους που είχαν εγκατασταθεί στα πεδινά ενώ εκκλησιαστική γλώσσα του βορείου τμήματός τους γίνεται η παλαιοσλαβική, και παραμένει μέχρι τον 17ο αιώνα.

Φαίνεται πως εξαιτίας και των παραπάνω λόγων κάποιες νεολατινικές ομάδες αναμειχθήκαν σε πρώιμη σχετικά εποχή με Σλάβους. Έχει πράγματι με βάσιμες ενδείξεις υποτεθεί ότι μερικές από τις σλαβικές φυλές τις εγκατεστημένες στην Μακεδονία είναι στην πραγματικότητα βλαχικές ή βλαχοσλαβικές. Πρόκειται για τους Σαγουδάτους, τους Ρηχίνους και ίσως τους Στριμονίτες¹⁴. Αίτιοι, πιθανώτατα κατά τα έτη 672-677, εξηγείρονται κατά το Βυζαντίου, υπό την επικυριαρχία του οποίου εύρισκονται, εξαιτίας της συλλήψεως από την κυβέρνηση του ρηγός των Ρηχίνων Περβούνδου¹⁵. Αποκλείουν και πολιορκούν κατόπιν την Θεσσαλονίκη και στην συνέχεια ήττώνται από τον Βυζαντινό στρατό¹⁶. Από ένα κείμενο του 17ου αιώνα αναφέρονται οι Ρηχίνοι (Ρυγχίνοι κατά το βιβλίο των Θαυμάτων) ως Βλαχορηχίνοι¹⁷. Βέβαια το κείμενο αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί αξιόπιστο, καθώςσον κάνει σύγχυση των Ρηχίνων και Σαγουδάτων του 7ου αιώνα με τους Βλάχους που διείδυσαν στο Άγιο Όρος γύρω στο 1100¹⁸ (πιθανώς βέβαια αυτοί οι τελευταίοι ήταν απόγονοί τους), αλλά η επανειλημμένη μνεία τους μαζί με τους Σαγουδάτους¹⁹ καθιστά πιθανή την λατινογλωσσία τους.

Αίτιοι οι τελευταίοι φέρουν όνομα που δεν είναι σλαβικό. Η κατάληξη

14. Βλ. Γ. Θεοχαρίδης, *Ιστορία της Μακεδονίας κατά τους Μέσους Χρόνους (285-1354)*, σ. 179 έ.

15. Θαύματα του Άγιου Δημητρίου, 230-282.

16. Για τα γεγονότα αυτά, βλ. Α. Σιράτος, *Το Βυζάντιον στον Ζ' αιώνα*, τ. Ε', σ. 88 έ., Θεοχαρίδης, *ένθ' άνωτ.* σ. 161 έ.

17. *Ιστορικός λόγος του Κασταμονίτου*, εκδ. Th. Uspensky, *Ιστορία Αίθια*, Κίεβο 1877, σ. 311: «Τότε δὴ οἱ λεγόμενοι Ρηχίνοι καὶ ἀπλοῦστερον Βλαχορηχίνοι τε καὶ Σαγουδάτοι ἐξουσιάζοντες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἀπλώσαντες ἀπὸ ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς διάφορα μέρη ἐκυρίευσαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, τέλος ἤλθαν καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος μὲν ὅλα τους τὰ γυναῖκιά πιαδα».

18. Π. Χρήστου, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, Ἀθήναι 1987, σ. 36.

19. Θεοχαρίδης, *ένθ' άνωτ.*, σ. 180 έέ. Οι Ρηχίνοι ονομάσθηκαν από τὸν ποταμὸ Ρηχίο, μεταξύ Βόλβης καὶ Στριμονικοῦ Κόλπου. Οι Σαγουδάτοι κατοικοῦσαν στὴν πεδιάδα τῆς Βεροίας, Ἰωάννης Καμενιάτης, εκδ. Βόννης, *Συνεχιστὰ Θεοφάνους*, σ. 496, 5 έ. Βλ. καὶ C. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, Ἄμστερνταμ 1967 (Ἀνατυπ.), σ. 94.

—atus εἶναι βεβαίως λατινική, ἡ δὲ ὀνομασία προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸ *sagum*, εἶδος ρωμαϊκοῦ ἐνδύματος. Τὸ ὄνομα τοῦ ρηγὸς τῶν Ρηχίνων Περβοῦνδου ὁμοιάζει ἐπίσης μὲ λατινικό. Παρὰ ταῦτα δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρήσουμε τίς δύο αὐτὲς φυλὲς ἀμιγῶς βλαχικὲς. Ὁ συγγραφέας τοῦ Βιβλίου τῶν Θαυμάτων δὲν τίς διακρίνει ἀπὸ τίς ἄλλες σλαβικὲς φυλὲς τῆς Μακεδονίας²⁰, οὔτε ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τοὺς Σαγουδάτους μαζί μὲ τὴν σλαβικὴ φυλὴ τῶν Δρογουβιτῶν²¹. Ἡ πολιτικὴ τους συμπεριφορὰ εἶναι τυπικὴ γιὰ ὅλες τίς σλαβικὲς φυλὲς ποὺ εὑρίσκονταν ὑπὸ τὴν βυζαντινὴ κυριαρχία. Ὑποτάσσονται ἀλλὰ εἶναι ἀνὰ πᾶσα στιγμή ἐτοιμοὶ νὰ στασιάσουν κατὰ τοῦ κράτους προκειμένου νὰ προστατεύσουν τὰ συμφέροντά τους ἢ καὶ νὰ καταλάβουν τὴν Θεσσαλονίκη, ὅπως ὑποτίθεται ὅτι σχεδίαζε ὁ Περβοῦνδος. Ἡ μορφή αὐτοῦ τοῦ ἡγεμονίσκου ὁμοιάζει πολὺ μὲ μία ἄλλη τοῦ Βιβλίου τῶν Θαυμάτων, τὸν Μαῦρο²², ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ ὄνομά του, σχεδίασε μαζί μὲ τὸν Βούλγαρο ἀρχηγό του Κοῦβερ τὴν κατάληψη τῆς Θεσσαλονίκης²³. Ὁ Περβοῦνδος καὶ ὁ Μαῦρος κινοῦνται ἀνετα σὲ βυζαντινὸ περιβάλλον, εἶναι πολύγλωσσοι καὶ ἔχουν ὑψηλὲς διασυνδέσεις²⁴. Αὐτὰ συνηγοροῦν γιὰ τὴν ἀποψη ὅτι καὶ ὁ Περβοῦνδος δὲν εἶναι σλαβικῆς καταγωγῆς ἀλλὰ μᾶλλον ρωμανικῆς ἢ μικτῆς.

Γιὰ τὴν προέλευση καὶ τὴν συγκρότηση τῶν Ρηχίνων (ἢ Ρυγχίνων) καὶ τῶν Σαγουδάτων μόνο ὑποθέσεις μποροῦν νὰ γίνουν. Παρατηροῦμε ὁμως ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦ «λαοῦ τοῦ Κοῦβερ» τοῦ Βιβλίου τῶν Θαυμάτων²⁵ μᾶς δείχνει ὅτι σ' ἐκείνη τὴν ταραχώδη καὶ σκοτεινὴ ἐποχὴ ἡ δημιουργία μιᾶς νέας φυλῆς ἀπὸ τὴν ἐπιμειξία δύο διαφορετικῶν δὲν ἦταν κάτι τὸ περίεργο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὑπάρχει κατὰ τὴν περίοδο τῆς καταρρεύσεως τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους τὸ φαινόμενο πληθυσμῶν οἱ ὁποῖοι, προκειμένου νὰ ἀντισταθοῦν στοὺς βαρβάρους ὀργάνωσαν ἐκ τῶν ἐνόντων τὴν ἀμυνὰ τους ἐπιστρέφοντας σὲ παλαιότερες μορφὲς φυλετικῆς ὀργανώσεως, τίς ὁποῖες δὲν εἶχαν λησμονήσει ἐντελῶς κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, καὶ οἱ ὁποῖες πάντως δὲν διέφεραν οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν ὀργάνωση τῶν ἐπιδρομέων. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῆς δυτικῆς Βρετανίας (Οὐαλλίας) καὶ τῆς Βρετάνης.

Πυκνὲς κινήσεις Ἀρωμονικῶν ὁμάδων τὸν 10ο καὶ 11ο αἰώνα

Στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες ἡ συμπεριφορὰ τῶν βλαχικῶν (ἀρωμονικῶν)

20. Π.Χ. 231.

21. Σ. 496, 5 ἑ.

22. 283 ἑ.

23. Βιβλίον τῶν Θαυμάτων, 289. Ὁ Στράτος, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 71 ἑ., ἰδιατέρως σ. 82 ἑ., χρονολογεῖ τὰ γεγονότα μεταξὺ 660-670.

24. Βιβλίον τῶν Θαυμάτων, 232-242, 292.

25. 283 ἑ.

φύλων θα παραμείνει ή ίδια ισχυρή φυλετική αλληλεγγύη, ύποταξη στον εκάστοτε ισχυρό της περιοχής (Βυζάντιο, Βουλγαρία) και δυσαπιστία απέναντι στην κεντρική εξουσία.

Φαίνεται πάντως ότι ή προέλευσή τους τοίς συνέδεε περισσότερο με τό Βυζάντιο παρά με τοίς γείτονες Σλάβους και Βουλγάρους. Περιγράφοντας ό Σκυλίτσης τήν τύχη τών τεσσάρων γιών του κόμτος Νικολάου, τών λεγομένων κομτόπουλων, δηλαδή του κατόπιν τσάρου τών Βουλγάρων Σαμουήλ και τών αδελφών του, μάς δίδει τήν πρώτη βέβαιη πληροφορία για 'Αρωμόνους (976): «τούτων δέ τών τεσσάρων αδελφών Δαβίδ μόν εύθις απεβίω, αναφεθείς μέσον Καστορίας και Πρέσπας κατά τας λεγομένας Καλάς Δρυς παρά τινων Βλάχων οδιτών»²⁶. 'Αν και ή λέξη οδίτης σήμαινε κυρίως τόν άγωγιάτη, είναι δύσκολο νά πιστεύσωμε ότι τό φόνο θα διέπρατταν οι φιλειρηνικοί άγωγιάτες, και γι' αυτό είναι προτιμότερο νά της δοθη ή έννοια του όδοφύλακα²⁷. Αύτοι οι Βλάχοι ήσαν φύλακες τών διαβάσεων σ' ένα όρεινό χώρο, όπου και σήμερα κατοικοδν πολλοί 'Αρωμόνοι.

Οι περιοχές τών 'Αρωμόνων στην 'Ηπειρο, τήν Μακεδονία και τήν 'Αλβανία από τά τέλη του 9ου αιώνα εύρέθησαν στο θέατρο του ανταγωνισμού μεταξύ τών Βυζαντινών και τών Βουλγάρων. 'Επί πολλές δεκαετίες κυριάρχησαν στις περιοχές αυτές οι Βούλγαροι. Τό έπεισόδιο τών Καλών Δρυών δέν αποδεικνύει βέβαια και πολλά πράγματα σχετικώς με τήν στάση και τήν τύχη τών Βλάχων στον Βυζαντινοβουλγαρικό πόλεμο, επί Βασιλείου Β'. Τέσσερα χρόνια άργότερα όμως (980) ό αυτοκράτωρ τοποθετεί τόν Λαρισάιο πρόκριτο Νικολιτσα άρχηγό τών Βλάχων της 'Ελλάδος: «γινώσκουσα δέ ή βασιλεία μου ότι από του μακαρίτου μου πατρός έχεις τούτο διά χρυσοβούλλου, αντί τών έξκουβίτων, δωρεΐται σε τήν άρχήν τών Βλάχων 'Ελλάδος»²⁸. Τό Βυζάντιο σεβόταν τήν άυτονομία λαών με φυλετικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες και δέν τοίς ύπήγε άπευθείας στην Περιφερειακή διοίκηση, στην περίπτωση μας στον Στρατηγό 'Ελλάδος, αλλά με τήν μεσολάβηση ένός άρχοντος, πρόγονος του όποιου είναι ό «άρχων φοιδεράτων» του 6ου αιώνας.

Φαίνεται ότι ή τοποθέτηση αυτή συνδέεται με τόν βυζαντινοβουλγαρικό πόλεμο στενωτέρα από ότι τό κείμενο του 'Ανωνύμου δείχνει. Τό 980 ό Τσάρος Σαμουήλ έπωφελούμενος της στάσεως του Βάρδα Σκληρου στή Μικρά 'Ασία επέδραμε κατά τών βυζαντινών έπαρχιών και κατά τόν Σκυλίτση

26. Ιωάννης Σκυλίτσης, *Synopsis Historiarum*, εκδ. J. Thurn, CFHB, V, Berlin - New York 1973, σ. 329, 77 β.

27. Α. Λαζάρου, *'Η 'Αρωμονική*, 'Αθήνα 1976, σ. 76 έ.

28. 'Ανωνύμου, *Λόγος νοθεπτικός προς βασιλέα*, εκδ. Β. Wassiliewsky, V. Jemstedt, Cecaumeni Strategikon et incerti Scriptoris, de Officiis Regis Libellus, Πετρούπολις 1896 ('Αναστ. 'Αμοστερνταμ 1965).

εἰσέβαλε στὴν Θεσσαλία καὶ τὴν νότιο Ἑλλάδα²⁹. Τότε ἀκριβῶς θέλησε ὁ Βασίλειος Β΄ νὰ ἰσχυροποιήσῃ τὴν κρατικὴ ἐξουσία ἐπὶ τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας τοποθετώντας ἐπικεφαλῆς τους ἕνα ἐντόπιο προύχοντα ἢ οἰκογένεια τοῦ ὁποῦοιου διετήρησε καὶ στὸ μέλλον ὑψηλὸ κῦρος μεταξὺ τῶν Βλάχων καὶ τῶν ὑπολοίπων κατοίκων τῆς Θεσσαλίας. Μετὰ τὴν κατάληψη πάντως τῆς Λαρίσης ἀπὸ τὸν Σαμουήλ (περὶ τὸ 986) οἱ Νικολιτσάδες προσδέθηκαν στὸ βουλγαρικὸ ἄρμα μέχρι τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ὅποτε ὁ νεώτερος Νικολιτσᾶς ἐπανῆλθε στὴν ὑπηρεσία τοῦ αὐτοκράτορος³⁰.

Ὁ διορισμὸς τοῦ Νικολιτσᾶ δείχνει ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Θεσσαλίας παρέμειναν μέχρι τότε ὑπὸ τὴν Βυζαντινὴ κυριαρχία. Αὐτὸ συνεχίσθηκε καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Σαμουήλ ποτὲ δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ σταθερὰ ἐρείσματα στὴν Θεσσαλία. Βέβαια οἱ Ἀρωμοῦνοι ποὺ κατοικοῦσαν βορειότερα θὰ ἀναγνώρισαν τὴν κυριαρχία τοῦ Σαμουήλ, δὲν φαίνεται ὅμως ἀπὸ πουθενὰ νὰ συνεργάσθηκαν μὲ αὐτόν, ὅπως δέχεται ὁ Jorga ὅτι ἔκαναν πιεζόμενοι³¹. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὅλοι ἔμειναν πιστοὶ στὸ Βυζάντιο. Οἱ Ἀρωμοῦνοι ἀσκοῦσαν τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ κτηνοτρόφου, τοῦ ἀγωγιάτη καὶ ἄλλα συναφῆ. Ἄν καὶ ὅπωςδήποτε ἔνοπλοι, ἦσαν βασικὰ φιλειρηνικοὶ καὶ λόγω τοῦ νομαδισμοῦ καὶ τῶν συνεχῶν μετακινήσεών τους ἐπέδωκαν καλὲς σχέσεις μὲ ὅλους τοὺς φορεῖς δυνάμεως στὸ χῶρο τους. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ πορεία τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ὀδήγησε μερικὰ τμήματα τοῦ ἀρωμουνοικοῦ πληθυσμοῦ κάτω ἀπὸ βία καὶ πίεση νὰ ὑποκύψουν στοὺς Βουλγάρους, νὰ ἐνταχθοῦν στὸ χῶρο τοῦ βουλγαρισμοῦ καὶ νὰ πάρουν ἀπὸ τότε, τὸν δέκατο κιώλας αἰώνα, τὴ σλαβονικὴ ὡς ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα χωρὶς νὰ χάσουν τὴ μητρικὴ τους ὄλοι. Ἄλλα ὅμως τμήματα, αὐτὰ ποὺ δὲν ὑποτάχθηκαν ποτὲ στοὺς Βουλγάρους ἢ διέφυγαν ἀπὸ τὸν ζυγὸ τους, ἔνωρὶς, ἔμειναν πιστὰ στὸ Βυζάντιο, ἐντάχθηκαν στενότερα στὸν ἑλληνισμό καὶ ὡς ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα διατήρησαν παντοτινὰ τὴν ἑλληνικὴ.

Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 11ου αἰώνα οἱ εἰδήσεις γιὰ τὴν παρουσία καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν Ἀρωμοῦνων ἢ Βλάχων πολλαπλασιάζονται, κι' αὐτὸ γιὰ τὴν σημασιώθηκαν σοβαρὲς μετακινήσεις ὁμάδων τους, εἴτε λόγω τῶν πολεμικῶν συγκρούσεων εἴτε λόγω ὑπερβολικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τους, ἢ καὶ γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς λόγους. Μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ κράτους τοῦ Σαμουήλ οἱ

29. Ἰωάννης Σκυλίτσης, σ. 330, 95. Ἰ. Καραγιαννόπουλος, *Ἱστορία βυζαντινοῦ κράτους*, Τ. Β΄, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 431 ἔ.

30. Ἰωάννης Σκυλίτσης, σ. 344, 94-95, 3-13, 358, 83, 366, 43. Οἱ ἐκατέρωθεν λιποταξίες καὶ προσχωρήσεις πρὸς τὸν ἀντίπαλο ἦσαν συνηθισμένες στὸν πόλεμο αὐτὸ καὶ δὲν ὀφείλονται ἀναγκαστικὰ σὲ ἔθνικὴ καταγωγή ἢ συμπάθεια ἀλλὰ καὶ σὲ τυχαῖα γεγονότα ἢ καὶ σὲ προσωπικὰ ζητήματα. Βλ. Καραγιαννόπουλος, ἐνθ' ἄνωπ., σ. 448.

31. N. Jorga, *Breve Storia del Rumania*, Βουκουρέστι 1911, σ. 91, τοῦ ἴψιου, *La place des Roumains dans l' Histoire Universelle*, Βουκουρέστι 1980, σ. 106.

μετακινήσεις έγιναν συχνότερες και πυκνότερες.

Ο Βασίλειος Β' μετά το τέλος του πολέμου αναγνώρισε την εκκλησιαστική έδρα της Αχρίδος ως αρχιεπισκοπή της Βουλγαρίας και με μια ενέργεια υπερβολικής άβροφροσύνης την προικοδότησε με όλες τις επαρχίες που κάποτε είχε καταλάβει η Βουλγαρία. Σ' ένα από τα τρία σιγγίλια που εξέδωσε σχετικά με το θέμα αυτό ανέθετε στην αρχιεπισκοπή αυτή και τους Βλάχους που άλλοτε κατοικούσαν στα όρια της Βουλγαρίας, καθώς και τους Τούρκους (Ουγγρους) που εύρισκονταν στο Βαρδάρη. «Και όσα έτερα υπελείφθησαν κάστρα εκτός των σιγγίλιων της βασιλείας μου, ταύτα πάντα κατέχειν τον αυτόν αγιώτατον αρχιεπίσκοπον και λαμβάνειν το κανονικόν αυτών πάντων και των ανά πάσαν Βουλγαρίαν Βλάχων και των περι τον Βαρδάρειον Τούρκων, όσοι εντός των Βουλγαρικῶν όρων εισίν»³². Η δικαιοδοσία της αρχιεπισκοπής αυτής στα χρόνια του Βασιλείου Β' έφθανε από τη Νότιο Ήπειρο και τη Θεσσαλία έως το Δουναβί, πράγμα που προκάλεσε τις διαμαρτυρίες εκκλησιαστικῶν ηγετῶν. Περιελάμβανε λοιπόν και όλους τους άρωμονικούς πληθυσμούς που ήσαν διεσπαρμένοι, όπως φαίνεται και από το κείμενο. Αργότερα η έκτασή της περιορίσθηκε, αλλά από το 1100 εμφανίσθηκε υπό την δικαιοδοσία της ιδιαίτερη επισκοπή Βλάχων με άγνωστη σ' έμάς έδρα»³³.

Πιθανῶς ήδη κατά το χρόνο της κυριαρχίας των Βουλγάρων επί περιοχῶν που κατοικούνταν από Άρωμίνους πολλές ομάδες από αυτούς, έφθαναν με τα ποίμνά τους έως τις κοιλάδες του Δουναβέως και έως τον Αίμο, όπου αργότερα και εγκαταστάθηκαν μόνιμα. Αύτη η μετακίνηση είχε σπουδαιότατη επίδραση στην έθνολογική διαμόρφωση της Βαλκανικής. Φαίνεται πάντως ότι οι μετακινήσεις αυτές διευκολύνθηκαν από την κατάλυση του βουλγαρικού κράτους. Επίσης η θέση των Βλάχων στην Βαλκανική ισχυροποιείται και γίνονται πλέον σημαντικῶς πολιτικῶς παράγων της περιοχής, μέσα στα πλαίσια του Βυζαντινού κράτους»³⁴. Αυτό δέν σημαίνει ότι ἐκ συστήματος η αυτοκρατορική κυβέρνηση είνόησε τους Βλάχους έναντιον των Βουλγάρων. Αντίθετα είναι φανερό ότι παρά την σκληρότητα του άγῶνος ὁ Βασίλειος Β' μετά την ύποταγή των ήττημένων απέφυγε κάθε άντεκδίκηση, που θα μπορούσε νά ἐληφθεῖ ως αποτέλεσμα έθνικῶν αντιθέσεων, και αντιθέτως περιποιήθηκε τους Βούλγαρους αρχηγούς και Μεγιστάνες»³⁵. Μάλλον όμως απολάμβαναν κάποιας μεγαλύτερης έμπιστοσύνης οι Βλάχοι, όχι πάντοτε

32. Το σιγγίλιο βλ. στοῦ H Gelzer, *Ungedächte und wenig bekannte Verzeichnisse der orientalischen Kirche*, Byzantinische Kirche 2 (1893), σ. 46

33. Γερ. Κοινδάρη, *Αχρίδος Πατριαρχείον*, ΗΘ. και Θρ. Έγκυκλοπαίδεια 3, σ. 547.

34. Βλ. Stadtmüller, *ένθ' άνωτ.* σ. 206 ι. Ο Γερμανός έρευνήτης θεωρεί ότι τότε Βλάχοι από την νότιο και κεντρική Βαλκανική άρχισαν νά εγκαθίστανται στην σημερινή Ρουμανία.

35. Καραγιαννάκουλος, *ένθ' άνωτ.*, σ. 464.

δικαιολογημένης. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς βλέπουμε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος νὰ ἐλέγχουν μερικές κλεισοῦρες τοῦ Αἴμου (βλ. παρακάτω), πρᾶγμα ποὺ ὀπωσδήποτε δὲν συνέβαινε τὸν καιρὸ τῆς ὑπάρξεως τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Ι΄ Δούκα (1059-1067) ἐξεργάγη στάση στὴν Θεσσαλία λόγω τῆς φορολογικῆς πολιτικῆς του³⁶. Στὴν συνωμοσία συμμετείχαν Βλάχοι, Βούλγαροι προύχοντες καὶ Ἕλληνες τῆς Λαρίσης³⁷. Ἀρχηγὸς τῆς ἐξεγέρσεως τέθηκε, ἐξαναγκασθεὶς κατὰ τὸν συγγραφέα, ὁ πρόκριτος τῆς Λαρίσης Νικολιτσᾶς ἀπόγονος τοῦ συνωνύμου ποὺ εἶχε τοποθετηθεὶ ἀρχηγὸς τῶν Βλάχων ἀπὸ τὸν Βασίλειο Β΄ (βλ. παραπάνω). Οἱ στασιαστὲς μετὰ ἀπὸ μερικές ἐπιτυχίες ἦλθαν σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις μέσω τοῦ ἀρχηγοῦ τους καὶ κατέθεσαν τὰ ὄπλα κατόπιν ὑποσχέσεων γιὰ ἀμνηστία³⁸. Δὲν θὰ πρέπει νὰ δοῦμε στὴν ἐξέγερση αὐτὴ «ἐθνικά» κίνητρα. Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς διαβουλεύσεις τοῦ Νικολιτσᾶ μὲ τὸν αὐτοκράτορα, πρόκειται γιὰ μία τοπικὴ ὑπόθεση ποὺ διαφέρει ριζικὰ ἀπὸ τὴν βουλγαρικὴ ἐξέγερση τοῦ Δελεάνου (1040)³⁹. Παρουσιάζει πάντως μερικές ὁμοιότητες μὲ ἐκείνη τοῦ 1186: τὸ φορολογικὸ κίνητρο καὶ τὴ συνεργασία Βουλγάρων καὶ Βλάχων.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Στρατηγικοῦ μᾶς δίνει πάντως μερικές ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες: Οἱ Βλάχοι εἶναι πολυάριθμοι στὴν Θεσσαλία⁴⁰ καὶ κατὰ τὸ θέρος μετακινοῦν τὰ ποίμνιά τους στὰ «ὄρη Βουλγαρίας» δηλαδὴ στὰ ὄρεινά τοῦ θέματος Βουλγαρίας⁴¹. Ἔχουν ὁμως καὶ μόνιμες ἐγκαταστάσεις, τουλάχιστον μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς, στὴν Θεσσαλία, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν συγκέντρωση τῶν ἐπαναστατῶν στὴν οἰκία τοῦ Βλάχου προκρίτου Βεριβόη⁴². Ἄν καὶ συγγενῆς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐξεγέρσεως Νικολιτσᾶ, ὁ συγγραφεὺς τοῦ Στρατηγικοῦ ἀνῆκε σὲ ἄλλη πολιτικὴ φατρία καὶ δὲν κρύβει τὴν ἀντιπάθειά του γιὰ τοὺς Βλάχους, τοὺς ὁποίους θεωρεῖ ἐπικίνδυνους καὶ ἀνάξιους ἐμπιστοσύνης⁴³. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν προέλευσή τους τοὺς θεωρεῖ ἀπογόνους τῶν Δακῶν τοῦ Δεκεβάλου, οἱ ὅποιοι, κατ' αὐτὸν κατοικοῦσαν κοντὰ στὸν Δούναβι καὶ τὸν Σαῦο, ἀλλὰ λόγω τῶν ληστρικῶν τους ἐπιδρομῶν ἐπλήγησαν ἀπὸ τοὺς

36. Κεκαυμένου Στρατηγικόν, σ. 66 μμ., σ. 70, 13 «ἦν γὰρ πολλῶν νομισμάτων αὐξήσεις ποιήσας».

37. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 69,8 ἐέ.

38. Φαίνεται πῶς συγχρόνως πέτυχαν τὴν ἀκύρωση τῶν ἐπιπλέον φόρων ποὺ τοὺς εἶχαν ἐπιβληθεῖ, βλ. Κεκαυμένου Στρατηγικόν, σ. 70, 10 ἐέ., 71, 12 ἐέ., 72, 5 ἐέ.

39. Καραγιαννόπουλος, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 490 ἐέ.

40. Σ. 70, 1. Καὶ μάλιστα στὴν περιοχὴ τῶν Φαρσάλων. Βλ. καὶ Ἄννα Κομνηνὴ, Ἀλεξιάς, ἐκδ. Α. Reifferscheid, Λειψία 1884, I, σ. 169.

41. Στρατηγικόν, σ. 68, 31.

42. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 68, 16. Ἐνας Βεριβόης ἦταν διοικητὴς Χίου γύρω στὸ 1025, Σκυλίτσης, σ. 373, 16.

43. Σ. 74 ἐ.

Ρωμαίους αυτοκράτορες και διασκορπισθήσαν στην Ήπειρο και την Μακεδονία. Οι πληροφορίες του είναι βέβαια γεμάτες ανακρίβειες αλλά ίσως άπτηχον παραδόσεις για κάθοδο λατινοφώνων προς τα νότια.

Η Άννα Κομνηνή, όταν αναφέρεται στις επιχειρήσεις του αυτοκράτορα Άλεξίου Α΄ έναντι των Κομάνων (1094-1095), κάνει λόγο για την παρουσία των Βλάχων κατά τρόπο που φανερώνει ότι αποτελούσαν σημαντικό στοιχείο σ' όλοκληρη την όροσειρά του Αίμου, πράγμα που για πρώτη φορά επισημαίνεται τώρα. Παίζουν τώρα αξιόλογο ρόλο αφού στο μεταξύ είχαν καθυποταχθεί οι Βούλγαροι. Η στάση τους στην περίπτωση αυτή είναι διαφορεούμενη, κατά τις ανάγκες της δύσκολης πάντα θέσεώς τους. Στην αρχή είδοποιούν τους Βυζαντινούς, όπως είχαν υποχρέωση άλλωστε, για τη διάβαση του Δουνάβεως από τους Κομάνους, αλλά αργότερα υποδεικνύουν στους τελευταίους τα μονοπάτια του Αίμου. «Νυκτός, δέ καταλαβόντος Πουδύλου τινός εκκρίτου των Βλάχων και την των Κομάνων διά του Δανούβειος διαπεραίωσιν αναγγέλλαντος, δέον έκρινεν αίγαζούσης της ημέρας μετακλασεάμενος τους εκκρίτους των συγγενών τε και ηγεμόνων βουλευσασθαι ότι δεί ποιείν». Και παρακάτω: «Τών γονν Κομάνων παρά των Βλάχων τας διά των κλεισουργών άτραποις μεμαθηρότων και ούτω τον ζυγόν ραδίως διεληλυθότων άμα τῷ τῆ Γολόη προσπελάσαι εύθις οι έτοιμοι ταύτης δεσησάντες τον την φυλακήν του κάστρου πεπιστευμένον παραδεδώκασιν τοίς Κομάνοις»⁴⁴. Βλέπουμε ότι οι Άρωμοίνοι είναι ισχυροί και πολυάριθμοι στα όρη του Αίμου, κάτι που εν μέρει έξηγει τον ρόλο τους στην βουλγαροβλαχική επανάσταση του 1186.

Είναι εύλογο τό έρώτημα, πώς εύρέθησαν ξαφνικά αυτοί οι Βλάχοι στον Αίμο, και μάλιστα σε σχετικά μεγάλους αριθμούς. Άφ' ότου κατέβησαν νοτίως του Δουνάβεως οι Σλάβοι και στη συνέχεια οι Βούλγαροι, τον 7ο αιώνα, δέν μαρτυρείται παρουσία λατινοφώνων στο χώρο εκείνο ούτε από ιστορικά κείμενα ούτε από αρχαιολογικά εύρηματα και δέν είναι νοπητή ούτε λογικώς, αφού εκεί ήταν τό κέντρο των Βουλγάρων επί πεντακόσια χρόνια. Έτσι ή άποψη ότι ήσαν έντόπιοι στην περιοχή του Αίμου, που στηρίζεται σε χωρίο του Χωνιάτη, όπου λέγεται «οί Μοισοί μόν πρότερον ώνομάζοντο, νυνί δέ Βλάχοι κικλήσονται»⁴⁵ δέν εύσταθεί. Τό να καλή Μοισούς τους Βλάχους ένας αρχαιόστης βυζαντινός ιστορικός, δέν είναι ένδεικτικό της καταγωγής τους. Μέ την τάση τους να συνδέουν τους νεοεμφανιζόμενους λαούς με άσχετους αρχαίους λαούς οι Βυζαντινοί όνομάζουν τους Τούρκους Πέρσες και τους Σέρβους Τριβαλούς.

Δέν εύσταθεί επίσης ή άποψη ότι οι Βλάχοι αυτοί κατήλθαν από τα βόρεια.

44. Άλεξιάς, Π, σ. 193-194.

45. Νικήτας Χωνιάτης, έκδ Βόννης, ΔΧ, σ. 482

Ἀποδείξεις περί τοῦ ἀντιθέτου εἶναι α) ὅτι, ἐνῶ εἶναι γνωστό ὅτι Κουμάνοι τῆς Δακίας περνοῦν τὸ Δούναβι τὸ 1186 καί σπεύδουν σέ βοήθεια τῶν Βλαχοβουλγάρων ἐπαναστατῶν, δὲν ἀναφέρεται νά κάνουν τίποτε παρόμοιο Βλάχοι τῆς Δακίας ποῦ θά ἔπρεπε πρῶτοι νά προστρέξουν, καί β) ἡ Ἄννα Κομνηνὴ σημειώνει γιὰ τοὺς Βλάχους τοῦ Αἴμου κατὰ τὸν προηγούμενο αἰώνα ὅτι γνώριζαν πολὺ καλά τὸν Αἴμο καί δίνουν στοὺς Κουμάνους χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τίς διαβάσεις τῶν βουνῶν αὐτῶν. Ἄν ἦσαν καί αὐτοὶ ἐπήλυδες, γιατί νά τίς γνωρίζουν περισσότερο ἀπὸ τοὺς Κουμάνους ποῦ δὲν ἐμφανίζονται γιὰ πρώτη φορά στὰ μέρη αὐτά⁴⁶;

Πιστεύω ὅτι οἱ Βλάχοι αὐτοὶ προέρχονται ἀπὸ τοὺς Ἀρωμόνους οἱ ὅποιοι ζοῦσαν ἀπὸ αἰῶνες στίς περιοχὲς ἐκεῖνες ποῦ καί σήμερα ἀκόμη ἀποτελοῦν τὸ κέντρο τους, ἐνῶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς βουλγαρικῆς κυριαρχίας ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰώνα ἐντάχθηκαν στὰ πλαίσια τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους καί ἔπειτα ὡς νομάδες διασκορπίστηκαν σέ ὅλες τίς ἐπαρχίες του.

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1186 ἀποτελεῖ τὴν ἐπίσημη πλέον εἴσοδο τῶν Βλάχων στὴν ἱστορία καί δὲν θά μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ⁴⁷.

Συμπεράσματα

Οἱ πληροφορίες ποῦ ἔχουμε γιὰ τοὺς Ἀρωμόνους τὸν ἐνδέκατο αἰώνα εἶναι λίγες καί ὅπωςδήποτε δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ τὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς καταγωγῆς τους. Παρ' ὅλα αὐτὰ μποροῦν νά ἀποτελέσουν ἐνδείξεις καί νά μᾶς ὀδηγήσουν σέ ὀρισμένα συμπεράσματα: Κατ' ἀρχὴν εἶναι φανερό ὅτι ἐπειδὴ λατινόφωνοι ὑπῆρχαν πολυάριθμοι σέ πολλές περιοχὲς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀκόμη καί σέ ἑλληνικὲς περιοχὲς, εἶναι μάταιο νά ψάχνει κανεὶς γιὰ μία καί μόνη κοιτίδα τῶν Ἀρωμόνων. Ὅπωςδήποτε οἱ ἐκλατινισμένοι πληθυσμοὶ τῆς Παλαιᾶς καί Νέας Ἠπείρου καί τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἔχουν σημαντικό μερίδιο στὴν ἐθνογένεση τῶν Ἀρωμόνων, ποῦ μάλιστα τοὺς συναντοῦμε στίς ἴδιες περιοχὲς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά εἶναι βέβαιο ὅτι λατινόφωνοι τῆς βορείου Βαλκανικῆς κατῆλθαν πρὸς νότο πιεζόμενοι ἀπὸ τοὺς Σλάβους¹. Βέβαια ἔχομε πολὺ λίγες πληροφορίες γιὰ τὴν ἐξέλιξη αὐτῆ: τὸ χωρίο τοῦ Βιβλίου τῶν Θαυμάτων ποῦ μιλά γιὰ πρόσφυγες ἀπὸ τίς βορειότερες ἐπαρχίες, καί τὴν παρουσίαν τῶν μισοβαρβάρων Ρηχίνων καί Σαγουδάτων (βλ. παραπάνω), ἀλλὰ αὐτὸ δὲν πρέπει νά μᾶς ἐκπλήσσει, διότι οὕτως ἢ ἄλλως οἱ πληροφορίες τῶν πηγῶν γιὰ τὴν Βαλκανικὴ κατὰ τὸν 7ο καί

46. Τὸ 1091 οἱ Κουμάνοι βοήθησαν τοὺς Βυζαντινοὺς κατὰ τῶν Πετσεινέγων στὴν ἴδια περιοχή.

47. Γιὰ τὴν εἴσοδο Βλάχων ποιμένων στὸ Ἅγιο Ὄρος καί τὴν ἐκδίωξή τους μὲ ἀυτοκρατορικὲς διαταγές, ἐπὶ Ἀλεξίου Α' βλ. Π. Χρήστου ἐνθ' ἀνωτ., σ. 126.

1. Α. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Δ', Θεσσαλονίκη 1961, σ. 36 ἐέ.

8ο αιώνα είναι ελάχιστα ικανοποιητικές.

Τό Βυζάντιο κατείχε μέχρι τό 809 ένα σημαντικό έρεισμα στην Κεντρική Βαλκανική, την Σαρδική (Σόφια), και αυτό δέν πρέπει νά συνέβαινε μέσα σέ μία ολαβική θάλασσα, αλλά προϋποθέτει την ύπαρξη και άλλων, φιλικά πρós τό Κράτος διακεμένων πληθυσμών, έλληνοφώνων και λατινοφώνων.

Μετά την βουλγαρική επέκταση πρós Νότον και Δυσμάς οι Βλάχοι διασπώνται. Ένα μέρος υποτάσσεται στους νέους κυρίους, ενώ ένα άλλο φεύγει πρós Νότον, στην Παλαιά Ήπειρο (π.χ. Πίνδο), όπου συναντά και έντοπίους λατινοφώνους και στην Θεσσαλία, όπου τους συναντούμε αργότερα, και σέ περιοχές όπου είναι άπίθανο νά ύπήρξαν λατινόφωνοι κατά την ρωμαϊκή εποχή τά νότια και τά ανατολικά όρεινά της, πού αποτελούν και τά έσχατα όρια της προσωρινής βουλγαρικής επέκτασης.

Μετά την κατάρρευση του πρώτου βουλγαρικού κράτους ομάδες Άρωμόνων μετακινούνται πρós βορράν. Οι Βλάχοι του Αίμου προέρχονται μάλλον από ομάδες πού είχαν παραμείνει στην βουλγαρική επαρχία. Ή Δακία σαν πατρίδα των Άρωμόνων της νοτίου βαλκανικής πρέπει νά αποκλεισθεί.

Ή διαφορετική προέλευση και ιστορική μοίρα των αρωμονικών ομάδων εξηγεί και τίς διαφορετικές πολιτικές τους επιλογές και τίς άλλες ιδιαιτερότητές τους, πού ακόμα και σήμερα εμφανίζονται από περιοχή σέ περιοχή.

ΚΩΝΣΤ. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ

